

ВИБРАНІ МІСЦЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ПОЛЬЩІ

Моніторинг захисту Аналіз
Грудень 2023 року

DRC Польща висловлює вдячність усім, хто присвятив свій час, щоб поділитися інформацією та обговорити свої погляди і досвід у рамках проведення моніторингу з питань захисту.

DRC Polska благодарит всех, кто посвятил свое время обмену информацией и обсуждению своих взглядов и опыта в процессе мониторинга по вопросам защиты.

DRC Polska pragnie podziękować wszystkim osobom, które poświęciły swój czas na rozmowę i podzielenie się swoimi doświadczeniem i perspektywami w ramach prowadzonego monitoringu.

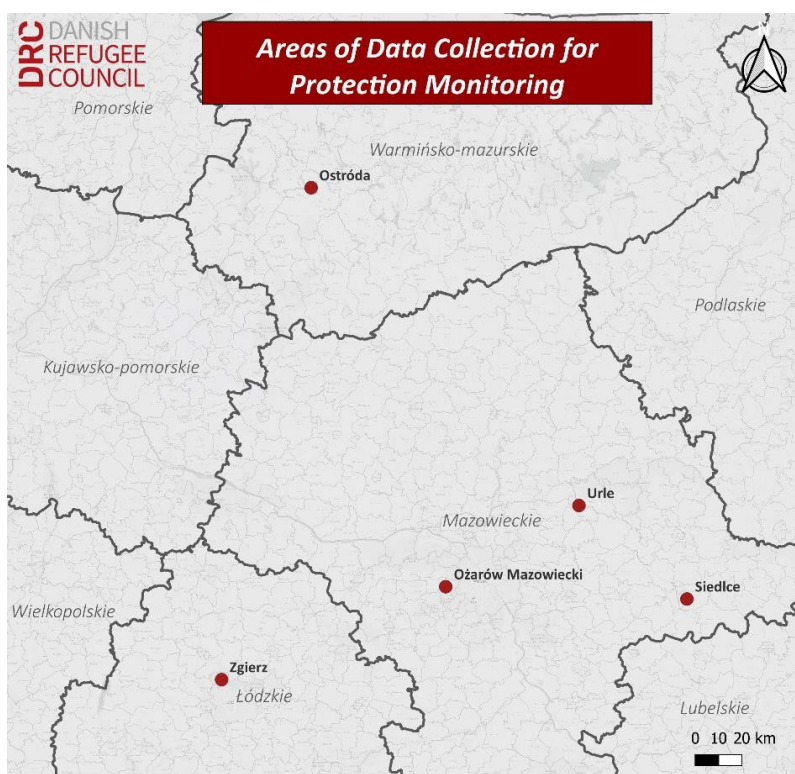
DRC Польшчы выказвае падзяку ўсім тым, хто знайшоў час, каб падзяліцца сваім вопытам і меркаваннямі ў рамках маніторынгу абароны.

DRC Poland would like to thank all persons who dedicated their time to share information and discuss their perspectives and experiences during the protection monitoring.

ВСТУП

У цьому короткому звіті представлено огляд ключових проблем, з якими стикається населення, переміщене внаслідок збройного конфлікту в Україні, яке зараз проживає в невеликих міських центрах у центральній Польщі. На додаток до досліджень, проведених іншими гуманітарними організаціями, цей документ зосереджується на питаннях, пов'язаних із доступом до адекватного, безпечного житла, працевлаштуванням, документацією та адміністративними процедурами, а також соціальною згуртованістю. Ці проблеми, які називають «ризиками у сфері захисту», охоплюють ризик трудової експлуатації та несправедливого поводження на ринку праці, доступу до безпечного житла, і безпека проживання та ризик виселення, перешкоди в доступі до документів та адміністративних процедур, а також ризики для соціальної згуртованості, що характеризуються як ризики мови ворожнечі та переслідувань. Ці питання є важливими для розуміння перешкод на шляху до самодостатності, задоволення базових потреб та інтеграції. Вони також мають важливе значення для формування гуманітарних і довгострокових рішень, які б відповідали потребам постраждалого населення і враховували наявні послуги та системи підтримки.

У цьому звіті викладено основні висновки, отримані під час першого раунду збору даних у рамках моніторингу у сфері захисту Данської ради у справах біженців, проведеного в листопаді-грудні 2023 року. Збір даних включав спілкування з населенням, переміщеним внаслідок збройного конфлікту в Україні, очолюваного Росією, а також з надавачами послуг з державного та неурядового секторів. Загалом у п'яти містах було опитано 48 респондентів з числа постраждалого населення та 9 респондентів з числа надавачів послуг: Седльце, Зґеж, Урле, Ожарув Мазовецький, Оструда - як у місцях колективного розміщення, так і в громадських центрах, якими керують неурядові організації. Основною метою моніторингу у сфері захисту є

виявлення та аналіз ключових ризиків у сфері захисту, з якими наразі стикаються переміщені чоловіки, жінки, хлопці та дівчата. Цей підхід, заснований на фактичних даних, є основою для розробки цільових програм захисту, спрямованих на забезпечення потреб громад, які постраждали від переміщення, у

зазначеному регіоні.

Моніторинг зосереджувався на рівні громади, зборі даних про перспективи громади та розуміння ризиків у сфері захисту, а не на документуванні окремих інцидентів. Хоча Данська рада у справах біженців провела триангуляцію зібраних даних, перевірка ситуацій, описаних під час не була метою моніторингу у сфері захисту. У разі потреби групи моніторингу захисту здійснювали перенаправлення до спеціалізованих служб.

Вкрай важливо визнати наявність обмежень у зборі даних. Вибірка респондентів, хоча і є індикативною, не може точно відображати різноманітний досвід постраждалого населення. Використання ІКІ та ФГД на рівні громад може призвести до потенційних упереджень, а часові рамки з серпня по жовтень 2023 року можуть не повною мірою відображати проблеми у сфері захисту, які постійно змінюються. Отримані дані не свідчать про масштаби та поширеність певних ризиків (тобто про кількість або співвідношення постраждалих осіб), а мають на меті продемонструвати характеристики та динаміку окремих ризиків у сфері захисту.

Незважаючи на ці обмеження, зібрані дані підтверджують необхідність цілеспрямованих втручань, підкреслюючи важливість регулярного моніторингу динаміки змін ризиків і потреб у захисті, а також адаптивності підходу до механізмів підтримки як окремих осіб, так і спільнот.

Висновки не відкидають значної підтримки, яку надає польський уряд на національному та місцевому рівнях, а також громадянське суспільство українським біженцям. Вони спрямовані на те, щоб висвітлити сфери, в яких виникають ризики для прав і добробуту біженців, що вимагають термінових спільних дій.

РИЗИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ

Ризик № 1 – Трудова експлуатація та несправедливе ставлення на ринку праці

Трудова експлуатація – це робочі ситуації, які суттєво відрізняються від стандартних умов праці, визначених законодавством або іншими обов’язковими правовими нормами, зокрема, щодо оплати праці, тривалості робочого дня, права на відпустку, стандартів охорони здоров’я та безпеки, а також гідного поводження.¹

Результати моніторингу у сфері захисту показали, що трудова експлуатація є суттєвим ризиком, з яким стикаються українські біженці незалежно від віку, статі та місця їхнього нинішнього проживання. Обізнаність стосовно цього ризику є широко поширеною - навіть ті респонденти, які не стикалися з ним безпосередньо, могли пригадати численні ситуації, що стосувалися їхніх друзів, родичів або сусідів.

За словами ключових інформаторів, основною формою трудової експлуатації є подовження робочого дня понад норму дозволена законом і передбачена контрактом, якщо такий взагалі був підписаний.

Найбільшою проблемою є робочий час. Роботодавці вимагають від українців працювати навіть 12 годин на день, 6 днів на тиждень, навіть якщо в контракті прописано, що вони працюють по 8 годин на день 5 днів. В іншому випадку вони не беруть на роботу.²

У менших містах, особливо якщо вони не є супутниками великих міських центрів, можливості

¹ 1. цит., *Жорстока трудова експлуатація: Працівники, які переїжджають до або з Європейського Союзу* (Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав, 2015 р.), https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-severe-labour-exploitation_en.pdf.

² Ключовий інформатор інтерв'ю з представником постраждалого населення. 22.11.2023

працевлаштування обмежені, а наявні робочі місця, як правило, обмежуються фізичною працею. Відсутність високого рівня володіння польською мовою та невизнання деяких українських професійних сертифікатів є додатковим фактором, що лімітує вибір біженців і може виключити людей похилого віку або осіб з інвалідністю з місцевого ринку праці. Ті, хто не має близьких родичів у Польщі, змушені покладатися на гуманітарну допомогу або системи соціального захисту. Соціальні виплати з України дуже низькі за вартістю, а виплати з Польщі часто важко отримати.

Людам з інвалідністю важко знайти роботу, і мені, мамі з дитиною з інвалідністю, важко, тому що потрібно приділяти час дитині, ходити на реабілітацію тощо. Було б добре, якби можна було зранку працювати, потім доглядати за дитиною, а ввечері знову працювати. Але вони сказали, що таких робочих місць немає.³

Для багатьох людей, які намагаються знайти роботу, останньою інстанцією є комерційні агенції з працевлаштування. Вони мають репутацію непрозорих агентств, що пропонують роботу на умовах, які згодом не виконуються, і, як правило, дуже погано оплачуються - і це на додаток до високих комісійних, що вираховуються із зарплати.

Багато ключових інформаторів описали умови праці як надзвичайно важкі, з понаднормовим робочим днем і випадками, коли працівники не забезпечуються засобами персонального захисту. Часто працівники не отримують повної обумовленої оплати і змушені працювати понаднормово безкоштовно або отримувати заробітну плату із запізненням. Деякі ключові респонденти також розповіли, що зазнавали словесних принижень і утисків у робочому середовищі, в тому числі домагань сексуального характеру. Респонденти також згадували випадки, коли люди втрачали роботу через необхідність взяти відпустку у зв'язку з сімейними обставинами або хворобою. Один з ключових інформантів підсумував умови праці в Польщі наступним чином:

Складається враження, що поляки вірять в те, що українці безсмертні, що вони все витримують.⁴

Експлуатація на ринку праці зумовлена поширеною практикою найму працівників без офіційного трудового договору або на основі цивільно-правового договору (*umowa zlecenie*), який не передбачає відпустки через хворобу або щорічної відпустки і може бути розірваний без будь-яких підстав або терміну попереднього повідомлення. Хоча, за словами ключових інформаторів, знайти роботу відносно легко, дуже складно знайти роботодавця, який запропонує офіційний трудовий договір. Відсутність офіційного працевлаштування вкрай ускладнює звернення до суду у випадку невиконання заробітної плати, її неповної оплати або інших порушень прав. Це також позбавляє людей доступу до соціального страхування в разі нещасних випадків на виробництві. Респонденти зазначили, що навіть якщо вони отримують контракт, він, як правило, містить лазівки або несприятливі положення, які створюють простір для експлуатації. Обмежене розуміння польської правової бази та недостатній рівень володіння польською мовою також підвищує вразливість до цих ризиків, оскільки люди не в змозі перевірити, чи відповідають положення контракту вимогам законодавства. Знання мови було названо ключовим захисним фактором для запобігання або пом'якшення ризику трудової експлуатації, проте багато людей вважають неможливим відвідувати мовні курси, працюючи довгі години в таких складних умовах.

³ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 12.12.2023

⁴ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

Все зводиться до мови. Якщо ви знаєте мову, ви знаєте закон, і до вас одразу ставляться краще.⁵

З іншого боку, багато респондентів зазначили, що рівень обізнаності про те, що таке експлуатація або порушення трудового законодавства, серед українців у Польщі є високим. Через гостру потребу в забезпеченні доходу, особливо серед сімей з однією дорослою особою, та в умовах постійного зростання вартості життя і зменшення гуманітарної допомоги, люди змушені погоджуватися на такі умови.

Ми згодні на все: на меншу зарплату і більшу кількість годин.⁶

Економічні труднощі також сприяють тому, що молодь час від часу займається підробітками у шкоду відвідуванню школи. Хоча багато ключових респондентів зазначили, що їх мотивує необхідність мати кишенькові гроші на особисті витрати, деякі з них чітко вказали, що для деяких сімей це є вимушеною необхідністю для забезпечення базових потреб. Ризик екстенсивної молодіжної праці є значним для сімей з єдиним джерелом доходу, який повинен покривати витрати на проживання, харчування, ліки та одяг.

Зазвичай тут живуть неповні сім'ї, де є тільки мати і немає батька. Тому, коли працює лише одна мати і не зможе забезпечити дитину всім необхідним, дитина це розуміє і хоче працювати.⁷

Як повідомляється, навіть маленькі діти добре знають про фінансові труднощі в сім'ях, і, за словами ключових інформантів, це впливає на їхнє почуття безпеки і створює внутрішній тиск на них, щоб підтримати свою сім'ю. За законом у Польщі молодь може працювати неповний робочий день з 16 років. Поширеність неформальної праці збільшує ризик залучення молодших підлітків до роботи.

Забезпечення належного догляду за дітьми є поширеним викликом для сімей з самотнім батьком, особливо коли один з батьків - як правило, жінка - змушений працювати довгі зміни. Хоча багато респондентів, які проживають у колективних будинках, згадували, що існують громадські організації з догляду за дітьми, які здійснюють нагляд на ротаційній основі, або літні мешканці, які доглядають за дітьми, цей варіант доступний не для всіх. Крім того, іноді це може призвести до непередбачуваних наслідків і додаткових ризиків.

У місцях колективного проживання батьки молодших дітей відкрито платять чужим старшим дітям за те, щоб ті за ними доглядали. І ці діти, замість того, щоб йти до школи, де вони почувуються чужими, воліють залишитися і заробляти гроші. Трапляється, що деякі з них через це не закінчують навчальний рік.⁸

Для деяких самотніх опікунів нездатність знайти адекватні варіанти догляду створює нездоланий бар'єр для пошуку роботи, тоді як інші можуть вдаватися до небезпечних стратегій.

Іноді діти блукають вулицями. А деяких навіть відправляють їздити в автобусі туди й назад.⁹

За словами ключових інформаторів, дорослі чоловіки піддаються експлуатації через те, що їх змушують виконувати дуже важку фізичну роботу, тоді як самотні жінки часто вважаються вразливими до домагань, жорстокого поводження, і сприймаються як такі, що менш схильні оскаржувати експлуататорське

⁵ Інтерв'ю з ключовим інформатором з представником постраждалого населення. 01.12.2023

⁶ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

⁷ Інтерв'ю з ключовим інформатором з представником постраждалого населення. 29.11.2023

⁸ Інтерв'ю з ключовим інформатором з представником постраждалого населення. 22.11.2023

⁹ Інтерв'ю з ключовим інформатором з постачальником послуг. 01.12.2023

ставлення, наприклад, низьку компенсацію або навіть її відсутність.

Хоча деякі ключові інформатори вказували на часту різницю в оплаті праці між польськими та українськими працівниками (не на користь останніх) та дискримінаційне ставлення, інші згадували, що на заводах до поляків та українців ставляться однаково погано і що експлуаторські умови існують як на підприємствах, керованих поляками, так і на підприємствах, керованих українцями.

На одному з місцевих заводів менеджером є українець, і умови праці там, безсумнівно, найгірші.¹⁰

Ключові інформанти досить песимістично оцінювали можливості подолання ризику трудової експлуатації через системні чинники - поширеність цього явища, обмеженість доступних робочих місць (і обмеженість альтернатив), зростаючі економічні потреби, а також співучасть або прийняття ситуації багатьма зацікавленими сторонами - приватним сектором, державною адміністрацією, роботодавцями та самими біженцями.

Реакція має бути, але я не знаю, щоб комусь колись допомогли. Люди ходили в різні інстанції, коли їм не платили, не знаю точно куди, але ніхто їм не допоміг. Наступного разу вони не підуть.¹¹

Підтримка державних центрів зайнятості оцінюється вкрай негативно стосовно допомоги біженцям у працевлаштуванні або вирішенні питань трудової експлуатації.

Я пішла в центр зайнятості. І нічого. Мені там кажуть, що ми, українці, лівині, не вчимо мову. Але роботу нам не пропонують і кажуть, щоб ми шукали її самі.¹²

Згадані випадки самозахисту або спроби оскаржити трудову експлуатацію самими працівниками були безуспішними і наштовхувалися на залякування.

[...] страйк був придушений, а неофіційна профспілка робітників розпущена. Всім учасникам погрожували звільненням за вимогу покращення умов праці.¹³

У невеликих містах, де можливості працевлаштування дуже обмежені, люди бояться повідомляти про випадки експлуатації або скаржитися роботодавцям. Вони пояснюють:

У маленькому містечку люди бояться чуток і "тіньової заборони" на іншу роботу, якщо вони боротимуться за свої права.¹⁴

Тому найпоширенішою стратегією подолання кризи є пошук іншої роботи, хоча навіть у таких випадках недобросовісні роботодавці можуть залякувати людей.

Людей, які хочуть звільнитися з роботи, змушують приносити "плату за звільнення" або погрожують депортацією. Ті, хто не знає своїх прав, бояться і залишаються.¹⁵

Ризик № 2 – Відсутність безпеки проживання та доступ до належного

¹⁰ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

¹¹ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 12.12.2023

¹² Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

¹³ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

¹⁴ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

¹⁵ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 22.11.2023

ЖИТЛА

Під забезпеченням безпеки проживання розуміється сукупність відносин щодо житла та землі, встановлених на основі статутного чи звичаєвого права або неформальних чи гібридних домовленостей, які дозволяють особі жити у своєму помешканні в безпеці, мирі та з гідністю. Це невід'ємна частина права на належне житло і необхідна складова для реалізації багатьох інших громадянських, культурних, економічних, політичних і соціальних прав.¹⁶

У місцях проведення моніторингу у сфері захисту, як і в інших місцях у Польщі, українські біженці можуть шукати житло на ринку комерційної оренди, у місцях колективного проживання, а також можуть бути розміщені в рамках урядової програми "40+".¹⁷

Залежно від типу житла, думки щодо серйозності ризику втрати доступу до житла загалом різнилися. Хоча кілька ключових респондентів, які проживають у місцях колективного проживання, мали досвід переселення або були змушені змінити житло, більшість з них не повідомляли про жодні проблеми, пов'язані з цим процесом. Деякі з них говорили про відчуття невизначеності, яке притаманно мешканцям у розрізі зменшення допомоги та обмеженої інформації стосовно майбутнього тимчасового захисту в Польщі, а також про значний негативний вплив, який це має на емоційний стан людей. Таке занепокоєння особливо висловлювали ті, чий будинки були зруйновані, або ті, хто жив на окупованих територіях. Показово також, що повернення в Україну часто розглядається як основна стратегія подолання ризику виселення, що також було підтверджено ключовими інформантами.

Вони повертаються. У них немає вибору.¹⁸

Більшість ключових респондентів вважали, що ризик втратити житло вищий на комерційному ринку, ніж у місцях колективного проживання. Однак, деякі респонденти висловлювали відчуття залежності від керівників гуртожитків і пов'язаного з цим дисбалансу влади.

Основною перешкодою для доступу до житла через ринок комерційної оренди є дуже високі ціни. Одного джерела доходу недостатньо, щоб покрити як орендну плату, так і витрати на базові потреби. Деякі люди мають можливість об'єднати ресурси з друзями і винаймати квартиру на кілька сімей, інші живуть з родичами. Така ситуація робить самотніх людей похилого віку, які не мають можливості покладатися на своїх дорослих дітей, особливо вразливими

Нас виселять, якщо ми не матимемо чим платити і не зможемо заробити. Мої пенсії вистачає на 1/4 орендної плати. Я не знаю, що було б зі мною, якби я не приїхала сюди з усією сім'єю.¹⁹

За словами деяких ключових інформантів, письмовий договір мало захищає від несправедливих дій орендодавця, таких як підвищення орендної плати або розірвання договору без належного попередження. Неможливість сплачувати орендну плату зазвичай призводить до ризику виселення, що створює високий тиск, який змушує працювати, навіть якщо умови праці є експлуаторськими.

¹⁶ Керівні принципи щодо забезпечення права на житло для міської бідноти, видані Спеціальним доповідачем Організації Об'єднаних Націй з права на достатнє житло, доступні за посиланням: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Housing/Guide-SecurityTenureGuidelinesEN.pdf>

¹⁷ Детальніше див: <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/how-to-receive-the-pln-40-benefit-for-refugee-accommodation/>

¹⁸ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

¹⁹ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

У мене маленька пенсія, я живу за рахунок дітей, тому сама не змогла б прожити. Зараз мені ніхто не допомагає, Польща мені нічого не платить. Отже, ми залежимо від ціни на оренду і можемо втратити житло, якщо не матимемо достатньо грошей.²⁰

У більшості інтерв'ю повторюваною темою була стурбованість належною поведінкою біженців, виконанням ролі ввічливого, ненав'язливого, а головне вдячного *гостя* і засудженням тих, хто не дотримується правил ведення домашнього господарства. Це стосується і дуже складних ситуацій. Ключові інформанти згадували ситуації виселення мешканців, які мали проблеми зі зловживанням психоактивними речовинами та емоційною саморегуляцією, а також тих, хто не міг забезпечити догляд за своїми дітьми через необхідність працювати. Хоча такі виселення вважалися прийнятними заходами, було незрозуміло, яка допомога надавалася цим особам для запобігання бездомності та пов'язаних з нею ризиків або для підтримки їхнього психічного здоров'я та психосоціальної адаптації. Деякі з ключових інформантів, висловлювали втому від необхідності постійно пам'ятати про свою поведінку:

Це жакливо - бути "бідним родичем". Я не сплю на своєму ліжку, їм з чужої тарілки. У нас було нормальне життя, а тепер я навіть не можу купити собі нижню білизну. ²¹

Наведена вище цитата ілюструє емоційні навантаження, які несе біженцям прийняття такої захисної стратегії. Подібний рівень самоусвідомлення і необхідності контролювати свою поведінку не проявлявся в таких масштабах в інших місцевостях, охоплених моніторингом у сфері захисту - в Нижньосілезькомі та Поморському воєводствах.

Багато респондентів зазначили, що ті, кому важко знайти і утримати житло на комерційному ринку, вирішують повернутися в Україну. Для інших це найстрашніший варіант останньої інстанції. Невизначеність породжує багато емоційних переживань. Страх негативних наслідків у разі подання скарг також стримує деяких людей від пошуку справедливості або протистояння недобросовісній практиці. Один з ключових інформантів описав вплив ризику виселення наступним чином:

Це фізичні наслідки. Людина не може бути тут бездомною. Тому людина повинна повернутися туди, звідки вона приїхала. Ми намагаємося взагалі мовчати, щоб нас не виселяли. ²²

Ключові інформатори згадували про випадки шахрайства, пов'язані з домовленостями про розміщення 40+, коли орендодавці отримували допомогу, але все одно стягували з біженців плату за проживання в їхніх будинках. Згадувалися окремі випадки залучення до примусової праці за розпорядженням орендодавця. Найчастіше, коли термін дії програми підтримки закінчується, орендодавці просять людей виселитися, але при цьому послуги допомоги пошуку альтернативного помешкання, є дуже обмежені. Таким чином, деякі переїжджають до місць колективного проживання. З іншого боку, ключові інформанти також поділилися багатьма позитивними історіями про підтримку, надану господарями.

Люди, з якими ми жили, нам дуже допомогли. Вони нас прийняли, ми з ними дружимо, хоча вже не живемо з ними. Вони допомогли нам знайти житло. Таким чином, якщо у нас виникали інші проблеми, ми завжди могли попросити їх про допомогу.²³

У порівнянні з іншими місцевостями, охопленими моніторингом у сфері захисту, ризики щодо доступності житла здаються менш гострими і поширеними. Проте, як і в Нижньосілезькомі та Поморському

²⁰ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

²¹ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

²² Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

²³ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

воєводствах, існує сильне відчуття невизначеності щодо майбутніх умов перебування біженців у Польщі. У поєднанні з необхідністю мати якесь джерело доходу, це суттєво впливає на психологічний стан біженців.

Сьогодні нам є де жити, але що буде завтра? Панує тривога. Люди зосереджуються на роботі та хобі, щоб не думати про це.²⁴

Ризик № 3 – Бар'єри в доступі до документації та адміністративних процедур

Ключові інформанти описали бар'єри, пов'язані з адміністративними процедурами та доступом до документів, виданих як польськими, так і українськими органами влади. Хоча отримання PESEL-UKR вважалося дуже простим, зі значними проблемами зіткнулися ті, чий PESEL (*тобто* тимчасовий захист) було призупинено. У деяких випадках це було наслідком канцелярської помилки. Процедура відновлення PESEL є складною і тривалою. На думку деяких, співробітники органів державної влади створюють бюрократичні перешкоди протягом усього цього процесу. Це має дуже серйозні наслідки для повсякденного життя людей, що унеможлиблює доступ до медичних послуг, втрату допомоги по догляду за дитиною або інших соціальних виплат.

Також зростають проблеми для людей, які бажають отримати дозвіл на проживання в Польщі. Такий дозвіл забезпечує їм більшу визначеність, ніж тимчасовий захист. Прийняття в останню хвилину рішень щодо законодавчої бази, яка регулює тимчасовий захист у Польщі, та погане інформування про заплановані зміни створюють багато проблем для українських біженців. Тому люди шукають альтернативні шляхи легалізації свого перебування, які дали б їм більше впевненості в середньостроковій перспективі. Процес отримання рішення про надання дозволу на проживання вважається дуже довгим і складним. За деякими повідомленнями, деякі молоді українки вступають у романтичні стосунки з польськими чоловіками, сподіваючись, що шлюб гарантуватиме їм доступ до посвідки на проживання. Це надає значний простір для експлуатації та ґендерно зумовленого насильства.

Одним із найскладніших документів для отримання є польське посвідчення про інвалідність. Український еквівалент не визнається в Польщі, тому польська довідка необхідна для отримання доступу до спеціалізованої підтримки та відповідних систем соціального захисту для осіб з інвалідністю. Однак цей процес займає багато часу та ресурсів, оскільки вимагає завіреного перекладу медичної документації, що багатьом людям важко собі дозволити.

Основними бар'єрами в доступі до адміністративних процедур є обмежені мовні навички та відсутність міжкультурних посередників у державних установах. З точки зору деяких ключових інформантів, ставлення державних службовців до надання допомоги біженцям також змінюється: трапляються випадки відмов через нібито мовний бар'єр. Було помічено збільшення перешкод для доступу до медичних послуг, особливо до лікарів-спеціалістів, навіть за наявності офіційного направлення. Нерідко можна було почути відмовку про те, що вони не розуміють людину, коли та намагається розмовляти польською. Інші підкреслювали, що співробітники управління соціального страхування або відділу соціального забезпечення були надзвичайно корисними. На таку різницю у відповідях сильно вплинуло конкретне місце проживання.

Куди б я не пішов, чи то до [відділу соціального захисту], чи до гміни, чи просто запитав когось на вулиці, з боку поляків завжди є розуміння і допомога. Я спілкуюся з ними навіть без знання

²⁴ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

польської мови.²⁵

Більшість ключових респондентів, однак, погодилися, що в органах державної влади часто виникають проблеми з розумінням процедур, наявна інформація є суперечливою, а інформація про наявні послуги - застарілою.

Панує страшенний інформаційний хаос. Якщо ми дізнаємося про якісь програми та послуги, то виявляється, що вони вже давно закінчилися.²⁶

Доступ до українських документів значною мірою залежить від регіону походження біженця. За словами ключових інформаторів, багато людей із західних областей України повертаються в Україну, щоб отримати необхідні документи або організувати їх відправку, в той час як для біженців зі східної частини країни така можливість відсутня.

Із заходу України можна легко відправити все, що завгодно. Зі Сходу - практично нічого.²⁷

Для людей, які живуть далеко від Варшави чи Гданська, доступ до українського консульства ускладнюється відстанню та витратами на проїзд. Люди з низьким рівнем цифрової обізнаності, які не мають кола підтримки, мають труднощі з обробкою запитів через цифрові канали. Високо оцінили підтримку співробітників НУО.

Ризик № 4 – Мова Ворожнечі, Переслідування та Ризик виникнення конфліктів всередині громади

Мова ворожнечі – це мова, яка розпалює дискримінацію, ворожнечу або насильство за ознаками національного, етнічного, расового, релігійного походження та/або сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також за станом здоров'я. Переслідування – це слова або поведінка, які погрожують, залякують або принижують гідність людини. Переслідування є небажаним, непроханим і неприйнятним явищем, яке спричиняє неприємні відчуття, тривогу або значний емоційний стрес без будь-якої законної мети.

У місцях проведення моніторингу було складно обговорювати з ключовими інформантами досвід напруженості між- та всередині громад. У порівнянні з даними з Поморського та Нижньосілезькомі воєводств, внутрішньогромадські конфлікти між українцями та пов'язані з ними випадки мови ворожнечі, переслідувань та дискримінації, в тому числі у доступі до гуманітарної допомоги, виявилися більш помітними.

Існують відмінності між українцями із Західної та Східної України. Є ворожнеча.²⁸

З поляками ми тут спілкуємося краще, ніж з українцями.²⁹

Основні лінії конфлікту серед біженців з України пов'язані з територією походження, а також іноді проявляються у суперечках щодо використання російської мови. Деякі ключові інформанти відкрито ставили під сумнів тиск з боку громади, що змушує їх відмовитися від російської мови - мови, якою вони

²⁵ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

²⁶ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

²⁷ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

²⁸ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

²⁹ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 24.11.2023

користувалися протягом усього свого життя.

Люди зі сходу України ділилися невпевненістю щодо серйозності ризиків і гуманітарних потреб у західних регіонах України, а також ставили під сумнів фактори, що спонукають різні групи українців шукати міжнародного захисту. Ці настрої особливо відчутні серед людей, які пережили окупацію і втратили свої будинки і майно в результаті вторгнення Росії. Спостереження обговорення планів щодо поїздки в Україну, відвідування друзів і родичів може викликати в них сильні емоційні реакції.

Наприклад, коли хтось запитує мене, чи їду я додому на Різдво. Чувач, я навіть не знаю, чи мій дім ще стоїть.³⁰

Різний досвід, пов'язаний зі збройним конфліктом в Україні, та його вплив на психічне здоров'я може призвести до відчуття горя, провини, розчарування та/або заздрості, що, в свою чергу, може підживлювати конфлікти в громадах. Це підкреслює високу потребу в постійній підтримці психічного здоров'я та психосоціальної допомозі, щоб допомогти людям пережити травматичний досвід. Деякі ключові інформанти також зазначили, що українці зі Сходу сприймаються деякими українцями із Заходу як такі, що несуть часткову відповідальність за російське вторгнення. Вони згадували випадки, коли таке ставлення призводило до відмови у допомозі людям зі Сходу.

Я бачив, як українці кривдили і ображали людей зі Східної України. [...] Я була шокована. [...] Так жінки із Західної України ображали жінок з Донбасу. Це страшно, така пряма ненависть.³¹

Внутрішні конфлікти в громадах підживлюються також суб'єктивним відчуттям несправедливості, пов'язаним з доступом до допомоги, особливо фінансової, і звинуваченнями у нецільовому використанні або перенаправленні допомоги з боку тих, чия ситуація сприймається як менш важка.

Люди із Західної України приїжджають до Польщі, забирають тут гуманітарну допомогу, здають свої квартири у Львові і живуть тут безкоштовно.³²

Ще однією проблемою, яка призводить до відкритих конфліктів і ворожнечі серед українських біженців, є присутність у Польщі українських чоловіків призовного віку. Ключові інформанти згадували, що бачили або особисто відчували ворожість, спрямовану на дорослих чоловіків, через обурення тим, що вони не залишилися в Україні, щоб долучитися до військових дій. Таке ставлення, як правило, змінюється після пояснення особистих обставин. Проте сама необхідність для чоловіка призовного віку виправдовувати своє перебування в Польщі серйозною сімейною ситуацією піднімає питання про гендерний вимір правил проходження військової служби та соціальні очікування різних статей в умовах збройного конфлікту.

[Існує] погане ставлення до українських чоловіків. Всі кажуть, що вони повинні повертатися і воювати.³³

Конфлікти, мова ворожнечі та фізичне насильство також згадувалися при обговоренні відносин між етнічними українськими та ромськими біженцями, особливо у великих пунктах колективного розміщення. Упередження, дискримінація та соціальна напруженість, що лежать в основі цих явищ, часто переносилися з України до Польщі, але керівники центрів та постачальники послуг не мали достатніх можливостей, щоб впоратися з цією динамікою, а міжкультурних фасилітаторів, які могли б надати

³⁰ Інтерв'ю ключового інформатора з представником постраждалого населення. 29.11.2023

³¹ Інтерв'ю ключового інформатора з представником постраждалого населення. 01.12.2023

³² Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

³³ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

допомогу, було небагато. Ці обставини, ускладнені важкими умовами життя та емоційними переживаннями через вимушене переміщення, призвели до випадків вербальної агресії та фізичного насильства з обох боків.

Проте, також згадувалися випадки словесної, а іноді й фізичної агресії між приймаючою громадою та біженцями, особливо в контексті конфліктів між однолітками в школах. Як і в інших місцях, є відчуття, що за останні місяці ситуація погіршилася.

Зараз вона (агресія) посилилася, у мене таке враження, що чим довше триває ця війна, тим більше вона загострюється.³⁴

Ключові інформанти згадували випадки вербальної агресії, мови ворожнечі на основі етнічної приналежності в публічній сфері від незнайомих людей - попутників в автобусі або перехожих у парку. Мова неодноразово згадувалася як ключовий фактор, що підвищує ризик, якщо це українська чи російська мова, або захищає, якщо це польська мова. Щоб зменшити ризик потрапляння в такі ситуації, люди намагаються не розмовляти українською або російською мовою в громадських місцях:

У громадському транспорті, про всяк випадок, краще не розмовляти українською. Коли хтось дзвонить, відхиляйте дзвінок і передзвоніть лише тоді, коли залишитесь наодинці.³⁵

Незнання польської мови збільшує ризик дискримінації при зверненні до державних служб, насамперед до органів державного управління та охорони здоров'я. За словами ключових інформантів, у деяких випадках це використовується як привід, щоб не обслуговувати українських біженців. Крім того, вони не обмежуються відмовою у наданні послуг, але іноді також набувають форми суттєвих словесних образ.

Поляки тиснуть на нас, якщо ми не говоримо польською. Вони сміються з нас, якщо ми не знаємо їхньої мови. В органах влади, в адміністраціях нас також не приймають, якщо ми не спілкуємося польською, можуть навіть накричати на нас.³⁶

Незважаючи на те, що я розмовляю польською мовою в ZUS, вони вдають, що не розуміють, що я говорю.³⁷

Також широко згадувалося про дискримінацію на ринку праці та оренди житла. Напруженість між громадами не обмежується словесними образами, а іноді набуває форми фізичного насильства, знищення майна та знущань.

Якщо у когось є автомобіль з українською реєстрацією, краще тримати його в гаражі. Вандали часто їх нищать.³⁸

Одного разу водій автобуса висадив групу пасажирів о 8 годині вечора на морозі за те, що вони розмовляли українською мовою. Вони поверталися з уроку польської мови.³⁹

Деякі ключові інформанти звернули увагу на специфічний гендерний вимір конфліктів, пов'язаний зі стереотипом української жінки та очікуваннями щодо її поведінки. Це також наражає їх на небезпеку

³⁴ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постачальника послуг. 22.11.2023

³⁵ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

³⁶ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

³⁷ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

³⁸ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

³⁹ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

переслідувань, у тому числі сексуальних, у взаємодії з деякими членами приймаючої громади. На додачу, це може сприяти ризику вступу в небезпечні трансакційні відносини, описані вище.

Досі існує стереотип української жінки - красивої, консервативної, працюючої і завжди готової до сексуальних стосунків.⁴⁰

Деякі ключові інформанти зазначили, що напруженість у відносинах між громадами зумовлена сприйняттям справедливості у доступі до послуг і допомоги між біженцями та приймаючою громадою, а також тим, як проявляється залежність від допомоги при зверненні до постачальників послуг або благодійних організацій. Дехто сприймає її як своєрідну привілею.

[...] Вина тут є трохи з боку поляків і з боку українців, тому що українці трохи звикли до допомоги, яку отримують звідусіль.⁴¹

Фізичне насильство є частою частиною конфліктів між підлітками, які часто починаються в школах, а потім виходять за межі шкільного середовища, створюючи виклики для НУО, які намагаються працювати над підтримкою соціальної згуртованості, оскільки небажання налагоджувати стосунки зростає з обох боків. Ключові інформанти згадували про випадки серйозної фізичної шкоди, завданої українським підліткам, особливо хлопцям, з боку польської молоді.

Польські підлітки чіпляються до тих, хто розмовляє українською мовою. Трапляються напади та побиття. Через це українські підлітки бояться ходити всюди поодиночі і завжди ходять групами.⁴²

Хоча формування груп слугує захисним заходом, невирішені конфлікти можуть швидко посилити і закріпити створення груп за етнічною ознакою, змушуючи їх вдаватися до насильства для розв'язання проблеми суперництва.

Часто форми булінгу безпосередньо пов'язані з конфліктом в Україні, з проявами підтримки Росії або залякуванням дітей раптовими звуками, схожими на вибухи.

Коли діти почали ходити до школи, їм було важко через погане ставлення до них. Багато з них зараз навчаються в українських школах онлайн, багато хто повернувся в Україну, тому що дітям було дуже важко в школі.⁴³

На жаль, незважаючи на те, що їхня роль є надзвичайно важливою, вчителі часто не знають, як реагувати на такі ситуації. Іноді вони сприяють виникненню відчуття пригніченості, наприклад, забороняючи дітям розмовляти рідною мовою під час шкільних перерв. З іншого боку, деякі надавачі послуг згадували про складнощі у залученні українських батьків, коли школа підіймає питання успішності навчання дітей. Цьому може сприяти мовний бар'єр, виснаженість роботою, емоційний дистрес або культурні відмінності.

Ключові інформатори також пригадали низку випадків, коли досвід булінгу призводив до залишення школи та зростання побоювань серед українських батьків щодо того, чи варто віддавати своїх дітей до польських шкіл. Упереджено мотивоване насильство в школі призводить до того, що діти залишають польську систему освіти, що має далекосяжні наслідки для розвитку і психологічного благополуччя дітей та молоді.

Хоча саме підлітки більш схильні до конфліктів з однолітками та булінгу, діти молодшого віку також

⁴⁰ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 29.11.2023

⁴¹ Ключовий інформатор Інтерв'ю з надавачем послуг. 22.11.2023

⁴² Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення. 01.12.2023

⁴³ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення.

страждають від зростання міжгрупової напруженості, що негативно впливає на їхнє психічне здоров'я:

Маленькі діти страждають, бо нічого не розуміють. Вони лише бачать, як хтось кричить на їхню маму, але не розуміють, що відбувається, не знають, чому.⁴⁴

Обмежені знання своїх прав і незнання польської мови стають бар'єром для повідомлення про випадки злочинів на ґрунті ненависті. Але під час моніторингу захисту було помічено, що деякі ключові інформанти особливо неохоче обговорювали відносини між біженцями та приймаючою громадою через внутрішнє переконання, що вони не повинні виглядати невдячними за отриману допомогу - подібне ставлення вже було помічено під час обговорення питання незахищеності житла. Ключові інформанти з числа постачальників послуг підтвердили, що з боку приймаючої громади існує сильний тиск на українських біженців з метою їхньої адаптації до польської культури і звичаїв, а також сприйняття того, що інтеграція є одностороннім процесом.

ВИСНОВКИ

Поширеність випадків трудової експлуатації підкреслює важливість доступу до безоплатної правової допомоги, яка у невеликих міських центрах є дуже обмеженою і часто покладається виключно на неурядові організації. Досвід трудової експлуатації та відчуття безсилля в боротьбі з нею впливає на почуття гідності та віру в можливість доступу до правосуддя в Польщі. У поєднанні з економічними труднощами це має сильний негативний вплив на психічне благополуччя цілих сімей, включаючи дітей. Виявлені характеристики ризику трудової експлуатації збігаються з тими, які DRC досліджувала в інших воєводствах, що підкреслює необхідність прийняття системних рішень для зменшення ризиків і вирішення конкретних випадків за допомогою конфіденційних і безпечних каналів повідомлення.

Також слід створити механізми моніторингу та звітності для людей, які приймаються за підтримки урядової програми "40+", щоб зменшити ризики зловживань та експлуатації.

Невизначеність щодо правового статусу в Польщі та майбутнього стану тимчасового захисту серйозно впливає на психологічний та емоційний стан біженців і створює перешкоди для налагодження життя в Польщі. Багато людей розглядають повернення в Україну як остаточну стратегію подолання труднощів. Для тих, чиї життя і домівки були зруйновані війною, повернення не є варіантом. Зі зростаючим відчуттям того, що майбутнє в Польщі безпосередньо залежить від самозабезпечення економічними засобами, люди схильні вдаватися до небезпечних варіантів - погоджуватися на експлуаторські умови праці або жорстокі стосунки. У зв'язку із закриттям багатьох колективних об'єктів по всій Польщі, консолідація та/або переміщення в інші регіони має вирішальне значення для підтримки самозабезпечення тих, хто стикається з найбільшими бар'єрами - людей з інвалідністю та самотніх людей похилого віку. Однак найважливішим є забезпечення стабільного правового середовища для біженців, створення можливостей для врахування їхньої точки зору щодо необхідних законодавчих поправок та своєчасне і прозоре інформування про майбутні зміни. Висновки, пов'язані з напруженістю серед громад, підкреслюють необхідність надання послуг з ПЗПСР, розробки стратегій вирішення міжобщинних конфліктів, особливо в школах, а також підвищення обізнаності про права біженців у Польщі - як серед біженців, так і серед приймаючих громад - створення простору для діалогу про страхи, виклики та можливості, пов'язані з постійними трансформаціями, яких зазнали місцеві громади з лютого 2022 року.

У зв'язку з усіма ризиками у сфері захисту вміння говорити польською мовою було названо вирішальним захисним фактором - для розуміння змісту договорів, для орієнтації в адміністративних процедурах, для відстоювання своїх прав, для реагування на ситуацію насильства та пошуку справедливості.

⁴⁴ Ключовий інформатор Інтерв'ю з представником постраждалого населення 01.12.2023

DRC DANISH
REFUGEE
COUNCIL